

8. Barr, D. G. The City of Pleasure, Raška Škola : Beograd, 2008. – 312 p.
9. Постмодернизм : энцикл. / сост. и науч. ред.: А.А. Грицанов, М.А. Можейко. – Минск : Интерпрессервис: Книж. Дом, 2001. – 1037 с.
10. Лоренц, К. Агрессия (так называемое Зло) /Вопросы философии. – №3, 1992. – С. 5–38.
11. Лакс, Дж. О плюрализме человеческой природы /Вопросы философии. – № 10, 1992. – С. 103–111.
12. Joković M. An Apocalyptic Vision of the Contemporary World // D.G. Barr / The City of Pleasure, Raška Škola: Beograd, 2008. – с. 369–373.

ВІРТУАЛЬНЕ ТІЛО В РОМАНІ “МОРОК” Ю.МУШКЕТИКА

Світлана ПІДОПРИГОРА

Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського

У статті досліджуються особливості авторського використання прийомів кіберпанкової літератури, моделювання форми існування людини у віртуальному просторі в романі “Морок” Ю.Мушкетика. Віртуальне тіло головної героїні – Марійки – обличчя на екрані, голос, думки, спогади – сині і червоні крапки. Інтимні переживання головної героїні невіддільні від вболівання за долю України, її історичних пам’яток. Нація для Марії – велика родина. Вона перебуває в міфологічному часі, згадує/проживає попередні трагічні життя. Кохання дає їй можливість переплітати реальне та ірреальне, вона здатна створити ілюзію фізичного тіла заради чоловіка, а від його зради почуває фізичний біль. Перетворення віртуального тіла Марії у статичну картину – ікону – свідчить про її моральну вищість, наближеність до Бога. Вона переходить в інший – сакральний простір. Безтілесну та духовно заглиблену Марію автор протиставляє її чоловікові Олегу, який поринає в гріховність, йдучи за покликотом плоті.

Ключові слова: віртуальність, тілесність, сакральність, кіберпростір, неонародництво, неомодернізм.

В статье исследуются особенности авторского использования приемов киберпанковой литературы, моделирование формы существования человека в виртуальном пространстве в романе “Мрак” Ю. Мушкетика. Виртуальное тело главной героини – Марии – лицо на экране, голос, мысли, воспоминания – синие и красные точки. Интимные переживания главной героини неотделимы от переживания за судьбу Украины, ее исторических памятников. Нация для нее – большая семья. Мария находится в мифологическом времени, вспоминает / проживает предыдущие трагические жизни. Любовь дает ей возможность

переплетать реальное и ирреальное, она способна создать иллюзию физического тела ради мужа, а от его измены чувствует физическую боль. Преобразование виртуального тела Марии в статическую картину – икону – свидетельствует о ее моральном превосходстве, близости к Богу. Она переходит в другое – сакральное пространство. Бестелесную и духовную Марию автор противопоставляет ее мужу Олегу, который погружается в греховность, следуя зову плоти.

Ключевые слова: виртуальность, телесность, сакральность, киберпространство, неонародничество, неомодернизм.

The article deals with the author's specific use of cyberpunk literature techniques, the modeling of human existence forms in virtual space in Yu.Mushketyk's novel "Darkness". The virtual body of the protagonist, Maria, is formed by the face on the screen, voice, thoughts, and memories, all consisting of blue and red dots. Maria's intimate feelings are inseparable from her anxiety about Ukraine's destiny, its historical monuments. Nation is a large family for her. She exists in the mythological time, recalls and / or lives through the tragic lives of the past. Love enables her to bind the real and the unreal, she can create the illusion of a physical body for the sake of her husband, and his betrayal makes her feel physical pain. The conversion of Maria's virtual body into a static picture – an icon – indicates her moral superiority, her proximity to God. She moves into different – sacred – space. Incorporate and spiritual Maria is opposed to her husband Oleg, who plunges into sinfulness following the call of the flesh.

Key words: virtual, physicality, sanctity, cyberspace, Neo-populism, Neo-modernism.

Ю.Мушкетик – відомий історичний романіст, творча манера якого характеризується самотністю та художнім експериментаторством. Він долучився до творення роману зв'язку часів, що став здобутком української прози II половини XX століття. Не полишив письменник своєї творчої праці й на початку XXI століття, опублікувавши гостропроблемні романи "Морок" (2001), "Останній гетьман" (2010), "Гетьман син гетьмана" (2012), "Час звіра" (2014).

Творчість Ю.Мушкетика перебувала у фокусі уваги ряду науковців (О.А.Горбак, Ф.Ф.Кейда, М.В.Кондратюк, О.А.Проценко та ін.), які багатоаспектно досліджували особливості індивідуальної манери митця, його внесок у розвиток історичної романістики. Впадає в око, що художні рішення історичних романів письменника (дидактичні спрямованість, національна проблематика і под.) дають підстави відносити його доробок до неонародницького напрямку (за стильовою класифікацією Т. Гундорової). Водночас можемо стверджувати, що

в творчості кінця ХХ – початку ХХІ століть присутні й неомодерністичні координати, оскільки автор міфологізує та суб’єктивізує національні традиції, історію, звертається до біблійної парадигми.

Серед творів останніх десятиліть вирізняється роман “Морок”, у якому Ю.Мушкетик поряд із різними часовими площинами, що дає підстави ідентифікувати твір як роман зв’язку часів, звертається до віртуального хронотопу. Причому йдеться про віртуальність, створену комп’ютерною технікою, т.зв. кіберпростір, куди людина може проникати за допомогою спеціальних пристосувань [5, с. 150] Досвідчений митець фактично акумулює прийоми кіберпанку, проектуючи небажане майбутнє, звертаючи увагу на дегуманізацію суспільства завдяки владі розуму та зневажанню духу. Потужною у творі є християнська складова. Події роману обертаються навколо Києво-Печерської ларви як носія національних духовних цінностей, випробування героїв полягає у дії/бездіяльності по відношенню до її збереження. Ключових персонажів роману турбують проблеми протистояння тіла та душі, спасіння душі. Вони преймаються онтологічними питаннями: у чому суть людини – в тілі чи душі, яке життя після смерті, що може дати людині віртуальне життя та віртуальне тіло?

Метою даної статті є визначення особливостей художньої модифікації віртуальної тілесності в романі “Морок” Ю.Мушкетика.

Методологічну основу статті становлять дослідження О.Гомілко [2], М.Назаренко [5], А.Осіпова [6], Л.Усанова [7], у яких осмислюється тілесність як філософська категорія, а також наукові праці Ф. Штейнбука [8], де розробляється аналіз творів у міметично-тілесному вимірі. До уваги беруться й наукові розвідки українських та зарубіжних вчених, присвячені проблемам постколоніалізму та постмодернізму, неомодернізму, неонародництва в художній літературі (Ж. Бодрійяр, Т. Гундорова, І. Захарчук, М. Павлишин, Я. Поліщук, М. Шкандрій, Р. Харчук, О. Юрчук та ін.).

Сюжет роману “Морок” досить незвичний, як для творів історичного романіста: головна героїня Марія (або як її називає чоловік – Марійка) гине в результаті аварії, її мозок поміщають в комп’ютер, і вона продовжує “жити” у вигляді електронної версії, спілкуючись зі своїм чоловіком Олегом, намагаючись врятувати його своєю любов’ю від необачних вчинків. Автор вибудовує стосунки чоловіка та жінки на основі протиставлення тілесного та духовного. Причому носієм тілесного виступає чоловік, а жінка є істотою духовною.

Використовуючи ретроспекцію, романіст знайомить читача з життям Марійки до фізичної смерті, наділяє дівчину виключною красою та духовністю: *“одухотвореність і умудреність й водночас наївність... Наївність, безпосередність – то карб з дитячих літ, – і водночас гострота, проникливість, властива тільки їй”* [4, с. 12]. В очах Олега вона була витонченою істотою, поряд з якою і він ставав кращим. Насамперед його вражали очі: *“великі печальні сині очі”*, *“той погляд застряв у моєму серці, наче ніж”*, *“очі, неначе дві кринички в лузі”* [4, с. 15], або ж *“в її очах не горить пекельний вогонь любовної жаги, та здебільшого зосередженість на щось невідоме, на далину, романтичність, мрійливість у ній поєднувалась з доброю практичністю, а цютовливість ... з повною відповідністю чоловікові, мені”* [4, с. 21–22]. Та основою чуттєвого потягу для нього став її поцілунок: *“Задав, як вона цілувала півонію, саме тоді вона й поселилась в його серці”* [4, с. 151]. Як бачимо, для Олега стосунки починаються з фізичного переживання, і саме тактильні відчуття переважають у його коханні до дружини.

Закінчивши поліграфічний інститут, вона влаштувалась в редакцію при лаврі. Саме лавра стала для неї домівкою. Працюючи художницею при соборі, Марійка зрозуміла власне призначення в світі: *“Донедавна не могла на чомусь зосередитись: могла виліпити з глини пристойну фігурку, вирізати з корчика попільничку у вигляді чортика, намалювати етюдик ... І тут все те відлетіло, вона знайшла себе в елегійності божественної теми... Євангелійні питання були для неї істинні, і вона намагалася вирішувати їх для себе”* [4, с. 29]. Ім'ям Марія автор підсилює духовність персонажа, акумулює біблійні сенси, вибудовуючи асоціацію з матір'ю Божою – Марією.

Олег, якого Марія називає плотським, постійної прагнув її: *“А як я любив її тіло, суть людини – в тілі. Гнучке, туге, ноги стрункі, довгі, стегна круті. Любив торкатися губами бруньок грудей, провести долонею по кучерявому любку лона”* [4, с. 38]. Інтимний простір Марії, яка була, за авторським визначенням, *“істотою одухотвореною”*, відзначався не так фізичною складовою, як платонічною. Вона зовсім не переймалася фізичним коханням, приймала його як належне: *“Кохання не було для неї радістю, піднесенням, хоч не було й мукою, було чимось... неначе десь там, в іншому світі”* [4, с. 21]. Сім'я, вона вважала, є найбільшим скарбом, який необхідно берегти, адже школа, дитяча

дружба, кохання, навчання, кар’єра – все рано чи пізно відпадає, а назавжди залишається тільки родина. Після смерті родиною для неї стає вся нація.

Сприймати існування Марійки в комп’ютерному вигляді Олегові надзвичайно боляче, бо не вистачає фізичного контакту з нею. Про *тілесність* нагадує лише обличчя, яке впливає з глибини екрану: *“Задумане, ледь усміхнене, таке знайоме, але якесь чуже. Обличчя тонке, навіть витончене – ніжне чітке підборіддя, рівний ніс, ледь помітна родима цяточка зліва над верхньою губою (в губах щось дитяче) – одухотвореність і умудреність й водночас наївність у великих, широко розплющених очах”* [4, с. 12]. Однак він ні душою, ні тілом не почував її присутності та *“не бачив сенсу життя без Марійки”* [4, с. 36]. Його жахає *“електронна дружина”* – *“плечі обсіпало холодом”* – таке відчуття супроводжує спілкування з нею.

Йдучи за точкою зору Ж. Бодрійєра, схилиємось до думки, що опорним поняттям тіла (в романі “Морок” – чоловічого) є *звір* (інстинкти й воління “плоті”) [1, с. 66]. Втрачає Олег духовність через тілесні контакти з іншими жінка: *“...дві дівчини, яких трохи кохав, дві коханки в місті, сто грамів з причепом перед вечерею, оце, здається, і все”* [4, с. 17]. Він турбується питанням: *“Зрадив я Марійку чи ні? Її немає ... Чи є? І що тоді зраджує – тіло чи душа?”* [4, с. 138] – впевнив себе, що зрада фізична – то не зрада, тим паче мертвому. Його сексуальні бажання є неконтрольованими, це постійно схиляє його в бік плоті. Він переходить моральні заборони, маючи стосунки із двома жінками одночасно, але це не приносить йому радості: тіло відчувається задоволеним, а в душі – пуста та порожнеча.

Тілесність Олега відтіняє духовність Марійки, яка більше поглиблюється із втратою нею фізичного тіла. Віртуальне тіло Марійки – це обличчя на екрані, *“рідний голос із комп’ютера”* та думки, спогади, які її переповнюють, *“змиги, червоні і сині крапки, лінії, які спалахують і гаснуть ... Або згасають всі, й тоді екран чистий”* [4, с. 34], *“срібне миготіння злилося в одну густу хмару”* [4, с. 162].

Будучи за життя істотою цільною, вивершеною, досконалою, у безтілесному вигляді вона починає перейматися політичними подіями, усвідомлюючи себе не одиницею, а колективом, стаючи, напевно, речником колективному підсвідомого: *“я – сім’я більша, всього великого роду, себто народу. В мене відлетіло все. Лишилося*

це, останнє...” [4, с. 34]. Марійка є берегинею національної пам’яті, і захисницею Києво-Печерською лаври. Вона застерігає чоловіка, що тимчасово виконує обов’язки директора лаври, не покалічити душу: *“Навіть тоді, коли буде важко. Вироби себе... Душу свою. Боїться тіло. Тобто розум – за тіло”* [4, с. 56].

Упродовж тексту змінюється сприйняття Марійкою свого існування та місця перебування. Так, спочатку спостерігається співвіднесення віртуального простору й сакрального, оскільки сама героїня ідентифікує своє місце як *“я у Бога ... Я десь біля Нього”* [4, с. 31], але водночас усвідомлює, що є ні живою, ні мертвою [4, с. 51]. Вона почуває себе істотою, яку звільнили від тілесності як тягаря: *“А я ниньки й є машина. Тільки те й роблю, що розраховую. Я звільнена ... від оболонки. Від тіла. А значить, від самозакоханості, примх, заздрості. Людина любить себе... своє тіло”* [4, с. 194].

Переймаючись долею історичної пам’ятки, вона постійно перебуває в роздумах, просить не вимикати її, бо *“Там – немає сну. Там – морок”* [4, с. 111]. Отож потойбіччя вже не сприймається як існування поблизу Бога, а як морок.

На відміну від кіберпанку віртуальна реальність у творі має позитивну конотацію, оскільки людина тут має можливість удосконалювати свою духовність, жити духовними, а не тілесними потребами. Кіберпростір автор моделює як позачасся, де немає теперішнього, минулого та майбутнього, а всі часи можуть існувати одночасно. *“Реальність ... вона вся одночасна. Неодночасна нереальність”* [4, с. 124]. Ця концепція структури часу цілком співпадає з міфологічною, коли кожна мить теперішнього, минулого й майбутнього завжди існувала і завжди існуватиме. Це дає змогу Марійці згадати про свої попередні життя, які закінчувалися в кожному столітті трагічно, свідчать про те, що світ не стає кращим, а якраз навпаки. Так, у романі Ю. Мушкетик поєднує відразу декілька епох: Київську Русь (XI ст., створення Софійського собору у Києві); XVI ст.; початок XX ст.; 1920–30 рр. (розкуркулення селян); Велика Вітчизняна війна (1942 р.). Кожного разу, оповідаючи історію свого попереднього життя Олегові, Марійка у віртуальному просторі проживає знову свої трагічні існування.

Марійка здатна стерти межу між реальністю та фантазією. Силою свого кохання створити ілюзію фізичного контакту: *“Вона підходила до ліжка. Я чув запах духів. Мене кидало в жар. Я почуваю на губах*

тонкий запах лаванди. Це її запах, його не сплутаю ні з яким іншим. А її ... вже немає. Хіба немає? Ні ... Вона була. Все моє тіло свідчить про це. І що тоді взагалі людина” [4, с. 159].

Марійка поступово освоює кіберпростір як інформаційний вимір. “Тут все відомо” [4, с. 171] – говорить вона Олегові, коли того тішить думка, що можна приховати від неї зради та гріховні думки. Вона, сама перебуваючи в комп’ютері, доходить висновку про те, що “знання заплутало людину. Розум без душі здатен тільки руйнувати ... технічні засоби, які створила сучасна цивілізація, можуть знищити людину” [4, с. 161]. Однак Олег не сприймає її слова як спонуку до дії, до зміни. Він поринає в гріх, йдучи за покликом тіла.

Осмыслиючи, що Олегові вона не може зарадити, спрямувати на шлях очищення та спасіння, Марійка навіть починає відчувати фізичний біль: “Як у мене болить серце”. Цим лякає чоловіка, примушує його знову замислитися над питанням, в чому сутність людини: “Я злякався. Що це? Вона тут, справжня? Між цією і тією Марійкою що? Суть людини ... в тілі його? Чи це дух?” [4, с. 171].

Втрапивши кохання, розчарувавшись, вона покидає кіберпростір як уже не потрібний, знаходить свій спосіб врятувати архітектурну пам’ятку – собор. Перед очима людей твориться диво – з’являється мальована ікона на стелі храму, в образі якої Олег впізнає Марійчині риси: “Дивилася тильно саме на нього. Така знайома до останньої рисочки, до родимої цяточки над верхньою губою, яку він колись любив цілувати. І водночас віддалена, чим – не міг зрозуміти, – якоюсь вищістю, неприступністю, озорінням на обличчі, що знає те, чого не знає він і не знає ніхто. В українській вишитій сорочці, з коралями на шиї, квітами-мальвами, які виглядали з-за лівого плеча” [4, с. 213].

Отож, Ю.Мушкетик у романі “Морок” поряд із неонародницькою та неомодерністичною домінантами твору, використовує прийоми кіберпанкової літератури, моделює форму існування людини у віртуальному просторі. Людина, перебуваючи в кіберпросторі, позбавлена тягара тілесності і може зосередитися на розвиткові духу. Автор йде за християнською концепцією, говорячи про двоїсту природу людини, душа та тіло якої не можуть перебувати в гармонії. Марія продовжує існування в безтілесному вигляді, поглиблює власну духовність. Її віртуальне тіло – це обличчя на екрані, голос, думки,

спогади – сині і червоні крапки. Інтимні переживання жінки невіддільні від вболівання за долю України, її історичних пам'яток. Нація для Марії – велика родина.

Марія перебуває в міфологічному часі, де одночасно існують всі часи, все відомо й нічого не можна приховати. Марійка згадує/проживає попередні трагічні життя, де вона завжди страждала від вчинків коханого чоловіка. Кохання навіть дає їй можливість переплітати реальне та ірреальне, вона здатна створити ілюзію фізичного тіла заради коханого чоловіка, а від його зради відчуває фізичний біль.

Своїми моральними цінностями вона протистоїть Олегові, який підкоряється покликам тіла, втрачає зв'язок із духовністю та своєю дружиною. Перетворення віртуального тіла Марії у статичну картину – ікону – свідчить про її моральну вищість, наближеність до Бога. Вона переходить в інший – сакральний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.
2. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. – К. : Наук. думка, 2001. – 340 с.
3. Муха О. Трансформація людської тілесності у ХХІ сторіччі: на шляху до “тіла майбутнього” [Електронний ресурс] / Ольга Муха. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27348/06-Mukha.pdf?sequence=1>
4. Мушкетик Ю. Морок / Юрій Мушкетик. – К. : Укр. письменник, 2001. – 214 с.
5. Назаренко М. М. Особливості жанру “кіберпанк” в американській літературі II половини ХХ століття [Електронний ресурс] / М.М.Назаренко. – Режим доступу: http://lingvj.oa.edu.ua/assets/files/full/2014/NZ_Vyp_45.pdf#page=149
6. Осипов А. Тілесність у контексті предметно-практичної та символічної дії // А. Осипов // Філософ. думка. – 2003. – № 4. – С. 49–67.
7. Усанова Л. Стереотипи тілесності / Л. // Філософ. обрії. – 2006. – №15. – С. 133–144.
8. Штейнбук Ф. Пам'ятаючи про самого себе: тілесно-міметична складова у текстових стратегіях сучасної літератури / Ф. // Укр. мова й л-ра в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – №5. – С. 121–127.